

ДЕМОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА XVI-XXI СТ. КРИЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Автор торкається проблем „малої батьківщини”, досліджує її історію на прикладі тривалого часу, акцентує увагу на історіографії питання.

Ключові слова: Мала батьківщина, історична доля, топоніми, населений пункт, трагедія села.

Історія "малої батьківщини" завжди викликає особливий інтерес дослідників, обумовлений нерідко певними особистісними моментами: бажанням зберегти, передати наступникам інформацію про те рідне, близьке, що увійшло в життя кожного "за правом народження". Останніми роками історики та краєзнавці активно працюють над написанням нарисів, хронологічних оглядів, досліджують сферу культури та фольклор окремих регіонів, міст і сіл України. За останні 10-12 років лише по Вінницькій області опубліковано понад 30 різноманітних праць про минуле населених пунктів і районів.¹ У сусідній Хмельницькій області впродовж 90-х років вийшли друком історичні нариси про села Бабине, Кременчуки, Зінків, Чабанівку, Лисець тощо.² Викладений в таких дослідженнях матеріал не тільки сприяє якнайповнішому відтворенню історії краю, але й слугує справі навчання та виховання підростаючого покоління, підняття культурно-освітнього рівня населення.

Попри неповторність історичної долі кожного населеного пункту у ній знайшли відбиток найсуттєвіші тенденції минулого українського села, як особливого життєвого середовища. Готуючи цей нарис, автор поставив за мету відстежити та проілюструвати кризь призму історії пересічного подільського села визначальні тенденції у демографічному розвитку сільських поселень в Україні впродовж XVI - XXI ст. В якості об'єкта дослідження обрано демографічну картину поселення, яке автор ототожнює із своєю "малою батьківщиною" - село Горбівці Літинського району Вінницької області. Відсутність належної джерельної бази не дозволяє послідовно, повною мірою розкрити особливості та динаміку демографічних процесів, що відбувались у селі впродовж його історії. Для того, щоб певним чином компенсувати нестачу інформації по Горбівцях, автор вважає доцільним залучити дані з історії сусідніх населених пунктів, регіону в цілому, враховуючи схожість основних тенденцій їх розвитку.

Впродовж кількох століть існування село зберегло свою первинну назву (попри численні кампанії перейменувань населених пунктів в радянську добу). Цим найменуванням поселення, очевидно, завдячує рельєфу місцини, на якій воно розташоване. Варто відзначити, що список населених пунктів України містить ще одне поселен-

ня з такою ж назвою - село Горбівці Глибоцького району Чернівецької області. На сьогодні автор не має достатніх підстав трактувати факт існування однакових назв інакше, як простий збіг. На користь останнього опосередковано свідчить також те, що в сучасній поселенській мережі України існує більше десятка інших населених пунктів із спільнокореновими топоніми - Горб, Горби, Горбів, Горбки, Горбова, Горбове, Горбок, що походять від особливостей рельєфу місцевості.³

Розташоване на заході Вінницької області село Горбівці цілком можна вважати типовим історичним поселенням Подільського краю. Засноване в середині XVI ст. поселення мало характерні для подільських сіл вигляд та історичну легенду. З часу заснування й до середини XIX ст. Горбівці перебували в державній власності, складаючи разом із сусіднім селом Лисогіркою окреме Горбовецьке староство. З приєднанням Подільського краю до Російської держави староство було передане в довгострокову (до 1848 р.) оренду М.Словицькому.⁴ Пізніше власниками та орендарями горбовецьких земель були Г.Басанкіна, Ф.Тіфенбах, П.Гудзь та інші.

Здавна в селі існував православний храм. Архівні документи та народна пам'ять зберегли відомості про три церковні будівлі у Горбівцях. Першою, за легендою, була Христо-Воздвиженська церква. Згодом, в 1753 році було збудовано Свято-Василівський храм, який проіснував до середини XIX ст. В 1855 році на кошти держави і місцевої громади було споруджено Свято-Троїцьку церкву: цегляну, п'ятикупольну, з різьбленим іконостасом і дзвіницею у двох передніх банях. Пізніше храм зазнав деяких перебудов (залишився лише центральний купол).⁵ Рішенням виконкому Вінницької обласної ради народних депутатів від 20 квітня 1961 року храм було закрито, а в середині 80-х років за розпорядженням владних структур церковна будівля була зруйнована. На місці храму довгий час зберігались руїни і залишки стін висотою близько 2 м. На початку 90-х років церкву відбудовано на старому місці, проте вона втратила свій первісний вигляд.

За твердженням відомого подільський краєзнавця Ю.Сіщинського, навчання грамоті в селі Горбівці велося ще з 60-х років XIX ст. В одному з документів 1868 року згадується про засновану місцевою громадою школу, де навчалося 26 учнів.⁶ В даний час у селі працює школа 1-го ступеня. 11

З 20-х років ХХ ст. у Горбівцях проводилась культурно-освітня робота. На 1925 р. тут діяли лікнеп, хата-читальня, невеличка бібліотека.⁷ В різний час за приміщення для клубу слугували кімната в школі, будівля контори колгоспу тощо. В 1980-х роках відкрито сільський Будинок культури.

Після такого короткого історичного екскурсу, який слугує додатковим доказом "звичайності" (типовості) досліджуваного поселення, звернемося до головного об'єкту нашої розвідки - соціально-демографічних процесів, які відбувались у Горбівцях впродовж їх історії. До визначальних характеристик будь-якого населеного пункту, окрім назви та території, належить чисельність мешканців, які складають його населення. Водночас характер соціально-демографічних процесів в населеному пункті яскраво свідчить про успіхи та проблеми в його розвитку, а тенденції змін числа мешканців безпосередньо окреслюють перспективи подальшого існування.

Вірогідною датою заснування села слід вважати 1557-1558 роки. У люстрації Хмельницького староства 1565 року знаходимо згадку про те, що на той момент в селі проживало 7 родин, які оселились тут сім років тому. Документ зафіксував імена перших мешканців Горбовець - Банко, Каспер, Тиміш, Дмитро, Лаврін, Хома, Сава. Усі вони впродовж 13 років з часу заселення користувались пільгами щодо сплати податків. Окремо варто згадати Олександра Коротка (Korothko, Horodko).⁸ Він, а згодом і його сини (Федір, Юрій, Петрушко, Радул, Яків та Данчух), виконували кінну службу на користь Хмельницького замку.⁹

На думку історика М.Крикуна на середину ХVI ст. Летичівський повіт, до якого належало село, був найменш густонаселеним на Поділлі. На 1578-1583 рр. в ньому нараховувалось 338 поселень. У кінці ХVI - першій половині ХVII ст. кількість поселень на Поділлі значно зросла в результаті широкого освоєння населенням слабо залюднених земель. Лише протягом 1584-1600 рр. на території тогочасного Летичівського повіту зявилося 102 нові поселення.¹⁰ З часом темпи виникнення поселень зменшились. У другій половині ХVII ст. про заснування нових поселень на Поділлі не могло бути й мови, через великі потрясіння, які спіткали його населення. Значна кількість поселень в той час настільки обезлюдніла, що залишила по собі лише назви. За підрахунками дослідників впродовж 1648-1699 рр. на Летичівщині зникло 120 з 566 населених пунктів.¹¹ Певним підтвердженням сказаному слугують дані обрахування помешкань в поселеннях Подільського воєводства у зв'язку з подимним податком 1661 р. В документах зроблено запис про землянина Кам'янецького староства М.Горбовського, який під присягою засвідчив, що село Горбівці цілком розорене (малось на увазі, що його мешканці не мають можливостей платити податки і виконувати визначені повинності).¹²

Архівні матеріали засвідчують, що більшість населення Горбовець складала українці, православні за віросповіданням. У селі проживали також євреї. Перепис єврейського населення Лети-

чівського повіту Подільського воєводства, проведений в 1784 р., зафіксував дані про те, що у Горбівцях проживало 14, а за наступним переписом (1787 р.) - 11 осіб єврейської національності. Судячи з усього єврейське населення було інтегроване в сільське середовище, оскільки в документі відсутня характерна в таких випадках згадка про корчму, як місце осідку єврейського населення. Так в характеристиці сусіднього села Вінниковець окремих рядком згадано Вінниковецьку корчму, де мешкало 6 євреїв.¹³

На демографічну ситуацію в краї впродовж ХVIII-ХІХ ст. відчутно впливали епідеміологічні захворювання (чума, холера, віспа, скарлатина тощо). За свідченнями Й.Ролле, страшна епідемія чуми лютувала на Поділлі з серпня 1770 р. до лютого 1771 р. Особливо поширилась епідемія у Кам'янці (30 тисяч померлих), Барі (12 тис), Меджибожі (загинуло 6 тис. городян та 13 навколишніх сіл). Впродовж ХІХ ст. кількома хвилями прокотилась краєм епідемія холери. Найвища смертність від цієї хвороби в 1853 і 1855 рр. була зафіксована у Літині та Літинському повіті, до якого з кінця ХVIII ст. належали Горбівці.¹⁴

Наступна побічна згадка про чисельність горбівчан та їх майнове становище стосується початку ХІХ ст. Є.Сташевський у монографії "История докапиталистической ренты на Правобережной Украине (в ХVIII - перв. пол. ХІХ в.)" подає відомості про вісім господарств халупників (селян, які мали у власності лише хижку та город) у Горбовецькому старостві на 1810 р.¹⁵ Проте джерела не дають можливості визначити, яка саме частина з цих господарств розташовувалась власне у Горбівцях.

Першу точну вказівку на чисельність мешканців у Горбівцях знаходимо у "Відомості про становище селянських господарств Подільської губернії Літинського повіту", складеній 28 травня 1868 р. Документ вказує на наявність в селі 49 дворів і 140 мешканців.¹⁶ До 1 січня 1869 р. чисельність державних селян у Горбівцях зросла до 142 осіб.¹⁷ Наведені вище цифри означають чисельність наявних у селі осіб чоловічої статі, а не загальне число мешканців. Підтвердження цьому - "Люстрационный акт Подольской губернии Литинского уезда Овсяницкой волости селения Горбовец", складений 1872 р. У документі, зокрема, зазначалось: "К первому числу июля месяца 1872 года числится в селении по 10-й народной переписи ревизских мужеского пола душ 142". Вказаного року в Російській імперії була проведена реформа, яка передбачала наділення землею колишніх державних селян. Проведенню реформи в селі і мав сприяти вище згаданий люстраційний акт. Після остаточного поземельного облаштування селян, кількість мешканців чоловічої статі у Горбівцях дещо зросла і становила 185 душ. Це зростання, зокрема, відбулося внаслідок наділення землею в межах Горбовець 17 відставних і безстроково відпускних солдатів.¹⁸ Число дворів зросло до 55. Потрібно зауважити, що даний "Люстраційний акт" має велику цінність ще й тому, що в ньому поіменно перераховано всіх голів родин і вказано розмір отрима-

ного земельного наділу (див. Додаток).

У третьому томі "Географічного Словника Царства Польського та інших слов'янських країн", виданого у Варшаві в 1882 р., подано відомості про те, що у Горбівцях проживало 208 мешканців.¹⁹

З кінця ХІХ ст. інформація про чисельність жителів Горбовець все частіше з'являється на сторінках архівних джерел, у публікаціях. Дані обстеження волостей і поселень Європейської Росії, проведеного установами статистики в 1885 р., зафіксували в Горбівцях 55 дворів і 401 мешканця.²⁰

У дослідженні В.Гульдмана знаходимо конкретну вказівку на повний склад населення Горбовець. Село в цей час ввійшло до складу Багринівської волості і нараховувало на 1893 р. 66 дворів і 503 мешканці. Ще троє осіб проживало на Горбовецькій фермі (на панському дворі).²¹ Таким чином з часу заснування і до початку ХХ ст. спостерігається стійку тенденцію зростання людності у Горбівцях.

Автором знайдено дві публікації, що містить інформацію про кількість населення у Горбівцях в 1901 р. При цьому їх данні дещо різняться. В "Описании Литинского уезда", підготовленому А.Швенцоном, вказується, що в селі нараховувалось 115 дворів і 639 жителів (292 чоловіки і 347 жінок).²² Водночас, у відомому описі приходів і церков Подільської губернії Ю.Сіциньського читаємо наступне: "Население Горбовец состоит из крестьян-малороссов, занимающихся земледелием, а также работами на свекло-сахарных заводах. Все они православные, числом 298 мужчин и 351 женщина, католиков только одна женщина, а евреев 7 мужчин и 7 женщин".²³ Розходження в цифрах, наведених в джерелах, є незначними і можуть пояснюватись, на наш погляд як різним ступенем поінформованості авторів (видається, що певну перевагу тут має відомий своїми працями з історії Поділля Ю.Сіциньський), так і різним часом отримання безпосередніх відомостей з місць.

Протягом наступних двох десятиліть тенденція зростання населення Горбовець зберігалася. 8 1905 році А Крилов нараховував у селі 124 двори і 726 мешканців.²⁴ Через чотири роки число жителів сягнуло 785 осіб. Документи столітньої давності відтворюють структуру населення пересічного подільського села за релігійною та віковою ознаками. Більшість мешканців сповідували православ'я, а 17 осіб були іудейського віросповідання. За віковою ознакою картина була на ступню: дітей шкільного віку - 78, з яких 31 дитина мала можливість відвідувати церковно-приходську школу.²⁵ За два наступні роки (1909-1911 рр.) число жителів зросло до 797 чоловік.²⁶

Подільська земська управа в 1916 р. провела обстеження поселень краю на предмет поширення в них різноманітних ремесел та промислів. Цього разу губернські статисти нарахувала у Горбівцях 212 дворів, де мешкало 908 осіб (299 чоловіків та 609 жінок).²⁷ Це найвищий з виявлених нами показників чисельності мешканців у Горбівцях впродовж їх історії. Очевидна диспропорція у статевій структурі можливо пояснювалась тим, що чоловіче населення було залучене до служби та забезпечення діючої армії, оскільки

ки тривала Перша світова війна. За підрахунками дослідників, впродовж 1896-1924 рр. коефіцієнт природного приросту населення в Україні був загалом досить високим і складав 2 % на рік. Щоправда на Поділлі цей показник був дещо нижчим від інших регіонів.²⁸

Буремні події Першої світової війни, революцій та переворотів, перебування іноземних військ наклали відбиток на життя подільського села. Нерідко село опинялось в епіцентрі політичних "землетрусів" та військових "вихорів". За цих умов, селянин, як персонаж відомого радянського кінофільму, намагався пристосуватись до нових політичних обставин, нової влади, зберегти за собою найсвятіше, що мав - землю. Політична нестабільність в Україні, яку Поділля впродовж 1918-1920 років відчувало особливо гостро, не лише не сприяло зростанню числа мешканців в селах, але й спричинила помітні втрати. Вище наведене може слугувати поясненням того, що на початок 20-х років у Горбівцях нараховувалось на пів-сотню менше жителів ніж десятиліття тому. В Державному архіві Вінницької області є дані про те, що на 1921 р. у Горбівцях проживало 759 осіб (381 чоловік і 379 жінок).²⁹

Потрібно відзначити, що впродовж ХХ століття село належало до Літинського повіту, а згодом - до однойменного району, за виключенням кількох років в середині 20-х, коли Горбівці входили до Межирівського району Вінницької округи. Після укрупнення районів, проведеного в 1962 році, село деякий час (до 1.01.1965 р.) входило до складу Калинівського, а згодом - Вінницького (до 8.12.1966 р.) районів. Останні експерименти у сфері територіального устрою істотно ускладнили життя мешканців Горбовець та кількох сусідніх сіл. Справа в тому, що після укрупнення районів, проведеного в 1962 р., новим райцентром стало місто Калинівку. Вибір було зроблено не зовсім вдало з огляду на конфігурацію нового адміністративно-територіального утворення: частина сіл колишнього Літинського району (Дяківці, Горбівці, Почапінці, Дубова, Івча) опинились віддаленими від нового райцентру більш як на 100 км. Склалась ситуація, коли для того, щоб потрапити до районного установ та організацій мешканцям згаданих сіл потрібно було їхати через обласний центр, іншого шляху не було. Дорога займала чимало часу і, враховуючи інтенсивність транспортного руху в той час, супроводжувалась значними труднощами.³⁰

З 20-х років бере відлік новий етап в житті українського села. Він нерозривно пов'язаний із встановленням в державі повного політичного контролю більшовицько-комуністичної партії, якій вдалося нав'язати українському селянству вигідні для неї форми господарювання, культури, побуту, моралі. Для селянства цей період позначений спалахами надій і трагедіями розчарувань, пов'язаний з долями безвинних жертв колективізації, індустріалізації, голоду, а також пропагандистськими показниками небачених досі злетів та досягнень.

На сторінках довідника "Населені місця Поділля", виданого у Вінниці в 1925 р., зустрічаємо відомості про те, що в Горбівцях у цей час проживало 809 мешканців.³¹

Наступні кілька років ще спостерігається зростання чисельності мешканців села. Відносний добробут, що прийшов до селян в короткий період НЕПу, створив для них умови не лише активної господарської та підприємницької діяльності, але й демографічного відтворення. Матеріали "Бюлетня Вінницького окружного статистичного бюро" за 1927 р. засвідчили незначний прогрес в демографічних показниках по Горбівцях. У цей час тут постійно проживало 826 мешканців (385 чоловіків і 441 жінка).³²

Відтворення статистичних показників по селу за 30-ті роки виявилось доволі складним. Зазначимо лише, що такі події як колективізація, голод (партійні документи свідчать, що на початку 1933 р. голодом було охоплено 15 сіл Літинського району, серед яких Горбівці, а також сусідні Вінниківці, Багринівці, Дубова)³³, меншою мірою репресії (останнє стосується лише даного населеного пункту) спричинили важкі наслідки для демографічного розвитку села. Дані про кількість населення за 1940 р. є цифровим підтвердженням наведених гіпотетичних висновків. У річних звітах колгоспів за 1940 р. відзначалось, що в Горбівцях нараховувалось 176 дворів (в 1927 р. їх було 214), де мешкало 673 жителі. Ще більш красномовною є демографічна картина у сусідньому селі - Вінниківцях: число дворів тут у порівнянні з 1927 р. зменшилось з 89 до 317, а чисельність жителів - з 1561 до 654 осіб.³⁴

Справжньою соціальною катастрофою для українського села стала Друга світова війна. В роки війни загинуло 43 уродженці Горбовець, які зі зброєю в руках захищали країну. У відповідному томі "Книги Пам'яті України" фігурують імена сорока чотирьох загиблих горбівчан.³⁵ Проте одна людина - Андрощук Арсень Якович (прадід автора цих рядків), потрапив до списку загиблих помилково. Рідні отримали похоронку, але чоловік уцілів, повернувся в рідне село і прожив до 1961 р. Всього ж по Горбовецькій сільській раді на повернулось з фронту 177 чоловік.

Вартий згадки ще один фактор демографічних змін - міграції населення. В передвоєнний та перші повоєнні десятиліття відчутний вплив на демографічну картину села справили організовані переселення. Згодом їм на зміну прийшли стихійні індивідуальні переїзди, в яких були задіяний значний людський потенціал. Саме ці обставини зумовили формування чисельної "горбовецької діаспори" - вихідців з села, які в першому та другому поколіннях проживають сьогодні на теренах колишнього СРСР від Червонограда до Владивостока, від Мурманська до Севастополя.

В повоєнний період демографічні перспективи українського села значною мірою визначались численними адміністративно-територіальними перетвореннями, реформуванням структури колгоспного виробництва, ініціативами, спрямованими на стирання різниці між містом і селом, спробами реалізувати програму розвитку перспективних населених пунктів тощо. Зокрема, в ході здійснення на практиці ідеї розвитку перспектив-

них сільських поселень відповідну роботу було проведено на рівні районів. Так у Літинському районі на 1965-1967 рр. до переліку перспективних потрапило лише 15 із 47 сіл. Горбівці увійшли до цього списку.³⁶ Це дозволило на якийсь час затримати процес деградації соціально-побутової та соціально-культурної сфери населеного пункту: було збудовано дороги, Будинок культури, торгівельний центр, житлові та виробничі споруди. Певну позитивну роль відіграла та обставина, що Горбівці з 1950 р. залишались центральною садибою укрупненого колективних господарств і центром однойменної сільської ради. За чисельністю населення Горбівці загалом відвідали параметрам середнього українського села. В 1970 р. у сільській місцевості на один населений пункт припадало 685 мешканців).³⁷

Проте для багатьох подільських сіл експерименти влади мали негативні наслідки. За даними довідника адміністративно-територіального поділу, тільки впродовж 1972 - 1986 рр. на Вінниччині зникло (було об'єднано з іншими населеними пунктами, включено у смугу міських поселень, знято з обліку у зв'язку з переселенням мешканців) 36 сільських населених пунктів.³⁸

Відзначимо, що зникнення сіл було вже похідним явищем, оскільки йому передувало масове зникнення в тих селах людності. Жорсткі деформації традиційного середовища життєдіяльності села, постійні міграційні процеси зумовили стали тенденцію до зменшення чисельності сільського населення, скорочення чисельності працездатного люду на селі.³⁹ Горбівці почали поступово втрачати потенціал свого розвитку. В 1972 р. в селі залишилось 638 мешканців.⁴⁰

В наступні роки статистика по окремому селу підтвердила загальну тенденцію, що простежувалась у регіоні. За 10-річний період між двома всесоюзними переписами населення (1979 і 1989 рр.) сільське населення Літинського району скоротилось на 5,8 тис. осіб. За відсутності даних по Горбівцях наведемо показники в цілому по Горбовецькій сільській раді (об'єднувала Горбівці, Вінниківці, Соколівку та Антонівку). Якщо в 1979 р. тут проживало 1399 чоловік, то в 1989 р. вже 1116 осіб. Населення сіл зменшувалось головним чином за рахунок виїзду молоді до міських поселень і смертності людей похилого віку.⁴¹ Загалом же на Вінниччині на початок 1991 р. серед сільського населення помирало на 6,6 чоловік більше, ніж народжувалось.⁴² Усе наведене зумовило вимирання сіл, нездатних до самостійної соціальної реанімації. Таким чином, сучасне соціально-демографічне становище подільського села є наслідком як тих віддалених у часі негараздів, так і ближчих до нас прорахунків та помилок державної політики по відношенню до українського села.

На початку 90-х торкаючись проблем українського села журналісти "Урядового кур'єра" писали: "Колись велелюдне і щедre на пісню село вичахло, як вогнище без хмизу". Сказане авторами стосовно одного конкретного села - Олександрійського Вільнянського району Запорізької області - цілком правомірно екстраполювати на

загальну ситуацію в українському, і зокрема, подільському селі на початок ХХІ ст.⁴³

Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і стрімке падіння народжуваності, негативний баланс міграційних процесів впродовж 90-х років ХХ - початку ХІХ ст. дали підстави науковцям визначити ситуацію як демографічну кризу.⁴⁴ Ці процеси є істотно пом'якшеними в середовищі міського населення і відповідно загостреними в сільському ареалі. Впродовж 1959-2001 рр. сільське населення скоротилось на третину, а чисельність сільських мешканців у віці 60 років і старше за цей період зросла на 52 %. За цей час сільське населення Вінницької області скоротилось з 1769 тис. до 953 тис. осіб.⁴⁵ Впродовж 1989-2001 років населення Літинського району зменшилось на 4,7 тис. чол., головним чином саме за рахунок скорочення числа сільських мешканців (на 4,4 тис. чол.).

Висновок з описаного очевидний: українське село вмирає. Вмирає воно не лише на Поділлі, але й по всій Україні. Зазначена тенденція отримала сумне підтвердження по Горбівцях. На січень 2000 р. в селі проживало 381 чоловік, а в 2004 р. - 348 осіб. По сусідніх селах картина ще гірша. Колись багатолюдні Вінниківці (в 1909 р. тут проживало 1839 мешканців) на сьогодні перетворились на групу хаток, які ледве виглядають з прірви бездоріжжя, бур'янів та Запустіння. В селі на початок 2004 р. залишилось лише 322 мешканці. У селі Соколівка, що входить до Горбовецької сільської ради, за чотири роки населення скоротилось з 145 до 136 мешканців, переважну більшість серед яких складають особи похилого віку. В Антонівці сьогодні проживає лише 39 осіб.⁴⁶ Особистий архів автора.

Список домогосподарств-власників с.Горбовець, наділених земельними ділянками згідно "Люстраційного акту" 1872 р.

№ п/п	Имена домохозяев-собственников, наделенных земельными участками	Число наличных душ	Сколько во владении каждого земли			
			Усадебной и огородной	Пахотной	Сенокосной	Итого
1.	А. Бывшие государственные крестьяне. Прокофий Васильев Борщевский	3	2,48	9,22	3,55	15,25
2.	Иван Васильев Борщевский	9	4,11	13,84	5,31	23,26
3.	Никифор Сидоров Бегун	5	1,15	9,22	3,55	13,92
4.	Ефим Сидоров Бегун	6	1,26	9,22	3,55	14,03
5.	Трофим Сидоров Бегун	3	0,82	4,61	1,77	7,20
6.	Григорий Евдокимов Бегун	6	1,42	9,22	3,55	14,19
7.	Сидор Степанов и Ефим Антонов Олейники	5	1,53	9,22	3,55	14,30
8.	Влас Максимов Саврей с племянниками и Сидор Иванов Андрушук	5	1,26	9,22	3,55	14,03
9.	Григорий Григорьев Олейник	3	0,63	4,61	1,77	7,01
10.	Кирило и Феодосии Ефстафиевы Борщевские	8	2,00	11,53	4,43	17,96
11.	Павел Петров Теклюк	4	1,65	6,92	2,66	11,23
12.	Емильян Кирилов Думка	3	0,60	4,61	1,77	6,98
13.	Феодосии Иванов и Антон Иванов Сивницкие	7	1,50	9,22	3,55	14,27
14.	Демьян Демьянов Шевчук	3	0,66	4,61	1,77	7,04
15.	Селиверст, Фома и Григорий Федеровы Шелесты	7	2,40	9,22	3,55	15,17
16.	Андрей Яковлев Черный	3	1,58	6,92	2,66	11,16
17.	Иван и Матвей Романовы Черные	5	2,31	13,84	5,31	21,46
18.	Филипп Трифонов Теклюк	5	1,39	9,22	3,55	14,16
19.	Агафия Антонова Поддубчакова	—	1,15	4,61	1,77	7,53
20.	Григорий и Семен Ивановы Адаменки	4	2,41	11,53	4,43	18,37

20.	Григорий и Семен Ивановы Адаменки	4	2,41	11,53	4,43	18,37
21.	Селиверст Иванов Пасечник	4	1,13	9,22	3,55	13,90
22.	Евдоким Самойлов Андрушук, братья Григорий, Павел Карповы Андрушуки	7	2,11	13,84	5,31	21,26
23.	Михаил и Феодосии Романовы Андрушуки	4	1,54	9,22	3,55	14,31
24.	Василий Иванов Андрушук	3	1,26	4,61	1,77	7,64
25.	Лаврентий Иванов Овчарук	1	0,50	4,61	1,77	6,88
26.	Емельян Петров Осьмушка	2	0,42	4,61	1,77	6,80
27.	Онуфрий Евдокимов Бегун	1	1,20	4,61	1,77	7,58
28.	Никифор Васильев Бас	5	1,04	6,92	2,66	10,62
29.	Яков Семенов Бас	5	3,00	6,92	2,66	12,58
30.	Павел Иванов Бас	4	0,74	6,92	2,66	10,32
31.	Осип Иванов Белый	2	0,54	4,61	1,77	6,92
32.	Потап Григорьев Средницкий	1	0,65	4,61	1,77	7,03
33.	Демьян Селиверстов Теклюк с братом	2	1,08	4,61	1,77	7,46
34.	Павел Онуфриев Шевчук	3	0,53	4,61	1,77	6,91
35.	Семен Евтихийев Адаменко	5	1,06	6,92	2,66	10,64
36.	Никита Афанасиев Кручек	1	0,44	4,61	1,77	6,82
37.	Арсений Михайлов Коваль	4	1,04	4,61	1,77	7,42
38.	Петр Игнатъев Шевчук (из Лысогорки)	3	0,54	4,61	1,77	6,92
39.	Нестор Федосиев Адаменко	1	0,57	4,61	1,77	6,95
40.	Максим Савов Фуртик	1	0,62	2,31	0,89	3,82
41.	Демьян Васильев Теклюк	1	1,00	2,31	0,84	4,2
42.	Кондрат Прокофиев Борщевский	2	1,51	4,61	1,77	7,89
43.	Федор Яковлев Видай	2	0,89	4,61	1,77	7,27
44.	Ананий Андреев Богндарь с братьями	3	0,58	4,61	1,77	6,96
45.	Иван Петров Осьмушка	4	1,19	4,61	1,77	7,57
46.	Демид Якимов Овчарук	3	0,86	4,61	1,77	7,24
47.	Б. Приписавшиеся к сельскому обществу отставные и безсрочно отпускные солдаты из местных государственных крестьян Николай Романов Черный	5	2,57	4,61	1,77	8,95
48.	Федосий Пантелеймонов Саврей	3	1,24	2,30	0,88	4,42
49.	Федосий прокопиев Борщевский	3	1,20	2,31	0,88	4,39
50.	Никита Григорьев Пасечник	2	1,12	-	3,05	4,17
51.	Василий Иванов Адаменко	1	0,85	-	3,10	3,95
52.	Леонтий Федоров Сабчук	1	1,00	-	3,00	4,00
53.	Осип Самойлов Андрушук	1	2,19	-	-	2,19
54.	Анна Григорьева Гуменнокова	1	0,97	-	-	0,97
55.	Матрена Ефимова Басова	1	1,00	-	-	1,00

*Таблица складена за матеріалами "Люстрационного акта Подольской губернии Литинского уезда Овсяницкой волости селения Горбовец" (1872 р.)- ДАВО Ф. 12. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 7-13.

Таким чином, проведене історико-краєзнавче дослідження стосовно одного з сільських населених пунктів Поділля засвідчило на конкретному матеріалі провідні тенденції та особливості демографічних процесів в українському селі впро-

довж ХХІ-ХХІ ст. Водночас наведені вище матеріали, на думку автора, послугують справі повернення уваги громадськості та владних структур до проблеми збереження історичних поселень України.

Примітки

1. Гусев О.В., Гусев С.О. Історія Літина найдавніших часів до початку ХХ ст. Вінниця, 2004. - С.5.
2. Логвина В. До створення на Хмельниччині обласної і районної книг з серії "Історія міст і сіл України" // Краєзнавство. - 1999. - № 1-4. - С. 52.
3. Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України. В 3 т. - К., 1997. - Т. 3. - С 956.
4. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. - Вып. 9. - Каменец-Подольский, 1901. - С. 576.
5. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. - Вып. 9. - Каменец-Подольский, 1901. - С. 576.
6. Державний архів Вінницької області (Далі - ДАВО). Ф. 201. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 105.
7. ДАВО. Ф. П-18. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 87.
8. Архив Юго-Западной России. - 4. VII. - Т. 2. Акты о заселении Юго-Западной России. - К., 1890. - С. 157.
9. Zrodla dziejowe. Tom V. Lustracye Krolewsczyzn ziem Ruskich Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku- Warszawa, 1877. - S. 43.
10. Крикун М.Г. Динаміка чисельності поселень Подільського воеводства в ХVІ-ХVІІ ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. - К., 1985. - Вип. 11. - С. 59.
11. Крикун М.Г. Там само. - С. 60.
12. Архив Юго-Западной России. - 4. VII. - Т. 2. Акты о заселении Юго-Западной России. - К., 1890. - С. 520.
13. Архив Юго-Западной России. - 4. V. - Т. 2. Перепись еврейского населения в 1765-1791 гг. - К., 1890. - С. 439, 569.
14. Гусев О.В., Гусев С.О. Історія літина. 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. - Вінниця, 2004. - С.50.
15. Шашевський Е. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине (в XVIII - перв. пол. XIX в.). - М., 1968. - С. 264-265.
16. ДАВО. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 104, 105.
17. ДАВО. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 27.
18. ДАВО. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 5-6.
19. Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innich krajow słowianskich. — Т. 3. - Warszawa, 1882. - S. 123.
20. Волости и важнейшие селения Европейской России. Поданным обследования, произведенного статистическими учреждениями по поручению статистического совета. - Вып. 3. Губернии Малороссийские и Юго-Западные. - СПб., 1885. - С. 272.
21. Населенные места Подольской губернии. - Каменец-Подольский, 1893. - С. 21.
22. Описание Литинского уезда Подольской губернии. Составил А.Швенцон. СПб., 1901. - С.28-29.
23. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. - Вып. 9. - Каменец-Подольский, 1901. - С. 576.
24. Крылов А. Населенные места Подольской губернии. - К.-СПб., 1905. - С. 135.
25. Начальное народное образование в Подольской губернии. 1908-1909 учебный год. - Каменец-Подольский, 1910. - С. 176-177.
26. Подольский Свято-Троицкий православный народный календарь (месяцеслов) на 1912 год. - Каменец-Подольский, 1911. - С. 114.
27. Кустарные промыслы Подольской губернии. - К. 1916. - С. 254-255.
28. Хоменко А. Населення України 1897-1927 рр. Популярна розвідка за попередніми підсумками перепису населення 17 грудня 1926 р. - Харків, 1927. - С 12, 18-19.
29. ДАВО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 6.
30. Центральний державний архів громадських об'єднань України (Далі - ЦДАГО України) Ф.1. Оп.31. Спр. 2583. Арк. 86, 87.
31. Населені місця Поділля. - Вінниця, 1925. - С 44-45.
32. Бюлетень Вінницького окружного статистичного бюро. - 1927. - № 2. - С 52.
33. Воронцов О., Подкур Р. Голодомор на Поділлі (1932-1933 рр.) // Літинський вісник. - 1993. - 25 вересня.
34. ДАВО. Ф. Р-2355. Оп. 2. Спр. 8. Арк. 17-18.
35. Книга Пам'яті України. Вінницька область. - Т.4. - К. 1994. - С 48-55.
36. ДАВО. Р-2700. Оп. 6. Спр. 2069. Арк. 13.
37. Тимченко СМ. Українське село: проблеми етносоціальних змін. 1959-1989. - Запоріжжя, 1995. - С 156.
38. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1987 р. - К., 1987. - С 469.
39. Панченко П.П. Сторінки історії України ХХ ст.: (Українське село: поступ, сподівання, тривоги) - К., 1995. - С 38.
40. Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. - К., 1972. - С 407.
41. Скільки ж нас? // Радянське життя. - 1989. - 23 лютого.
42. Панченко П.П. Сторінки історії України ХХ ст.: (Українське село: поступ, сподівання, тривоги) - К., 1995. - С 119.
43. Плач за малим селом // Урядовий кур'єр. - 1991. - вересень (№ 25-26).
44. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки. - К., 2003. - С 4.
45. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки. - К., 2003. - С 8, 61.
46. Особистий архів автора.

Summary:

The author points out some problems of "small Motherland", investigates her history during a long-term period, pays attention to the historyography in question.

Key words: small Motherland, historical fate, toponymies, populated area, tragedy of the village.